

**GLOBALLASHUV, AXBOROTLASHUV VA RAQAMLASHUV
SHAROITIDA MARKAZIY OSIYO XALQLARI MAROSIMLARINING
TRANSFORMATSIYASI: IJTIMOIIY-FALSAFIY TAHLIL**

Mamatqulova Nilufar Xusanovna

*Toshkent davlat tibbiyot universiteti, Termiz filiali Ijtimoiy gumanitar
fanlar kafedrası v.b, dotsenti (PhD)*

Annotatsiya: Mazkur maqolada globallashuv, axborotlashuv va raqamlashtirish jarayonlarining Markaziy Osiyo xalqlari marosimlariga ko'rsatayotgan ta'siri ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Marosimlarning tarixiy-madaniy mazmuni, milliy identiklikni saqlashdagi o'rni hamda zamonaviy axborot makonida yuz berayotgan transformatsion jarayonlar yoritiladi. Tadqiqotda an'anaviy marosimlarning raqamli kommunikatsiyalar, ijtimoiy tarmoqlar va global madaniy oqimlar ta'sirida o'zgarish tendensiyalari tahlil qilinadi. Shuningdek, marosimlarning ijtimoiy integratsiya, madaniy merosni uzluksiz davom ettirish va avlodlararo qadriyatlar almashinuvini ta'minlashdagi ahamiyati ochib beriladi. Tadqiqot natijalari marosimlarni zamonaviy sharoitda asrash, rivojlantirish va ilmiy jihatdan konseptual baholashning ijtimoiy-falsafiy asoslarini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: globallashuv, axborotlashuv, raqamlashtirish, marosimlar, Markaziy Osiyo, transformatsiya, ijtimoiy-falsafiy tahlil.

**ТРАНСФОРМАЦИЯ ОБРЯДОВ НАРОДОВ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В
УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ, ИНФОРМАТИЗАЦИИ И
ЦИФРОВИЗАЦИИ: СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ**

Маматкулова Нилуфар Хусановна

*Исполняющая обязанности доцента (PhD) кафедры социально-гуманитарных
наук Ташкентский государственный медицинский университет*

Аннотация. В статье представлен социально-философский анализ влияния процессов глобализации, информатизации и цифровизации на обряды народов Центральной Азии. Рассматриваются историко-культурное значение обрядов, их роль в сохранении национальной идентичности, а также особенности трансформации традиционных обрядовых практик в современном информационном пространстве. Особое внимание уделяется воздействию цифровых коммуникаций, социальных сетей и глобальных культурных

процессов на изменение содержания и форм проведения обрядов. Раскрывается значение обрядов как важного механизма социальной интеграции, сохранения культурного наследия и преемственности духовных ценностей между поколениями. Результаты исследования способствуют совершенствованию социально-философских подходов к сохранению, развитию и научному осмыслению обрядовой культуры в условиях современных общественных изменений.

Ключевые слова: глобализация, информатизация, цифровизация, обряды, Центральная Азия, трансформация, социально-философский анализ.

TRANSFORMATION OF THE RITUALS OF THE PEOPLES OF CENTRAL ASIA IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION, INFORMATIZATION, AND DIGITALIZATION: A SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS

Mamatqulova Nilufar Khusanovna

*Acting Associate Professor (PhD), Department of Social and Humanitarian Sciences,
Termez Branch of the Tashkent State Medical University*

Abstract. This article presents a socio-philosophical analysis of the impact of globalization, informatization, and digitalization on the rituals of the peoples of Central Asia. It examines the historical and cultural significance of rituals, their role in preserving national identity, and the transformation of traditional ceremonial practices within the contemporary information environment. Particular attention is given to the influence of digital communication technologies, social media, and global cultural interactions on ritual transformation. The study also highlights the importance of rituals in strengthening social cohesion, preserving cultural heritage, and ensuring the continuity of intergenerational values. The findings contribute to a deeper understanding of the conceptual foundations for preserving, adapting, and developing ritual traditions under the conditions of rapid technological and sociocultural change.

Keywords: globalization, informatization, digitalization, rituals, Central Asia, transformation, socio-philosophical analysis.

Kirish. XXI asr insoniyat taraqqiyotida globallashuv, axborotlashuv va raqamlashtirish jarayonlari ijtimoiy hayotning barcha jabhalariga chuqur kirib borgan yangi bosqichni boshlab berdi. Ushbu jarayonlar iqtisodiyot, siyosat, ta'lim, fan, madaniyat va kommunikatsiya tizimlari bilan bir qatorda, jamiyatning ma'naviy hayotini belgilovchi an'ana, urf-odat va marosimlarga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Natijada asrlar davomida shakllanib kelgan marosimlar zamonaviy

axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, raqamli platformalar hamda global madaniy almashinuv ta'sirida yangi mazmun va shakllarni kasb etmoqda. Shu bois marosimlarning transformatsiyasini ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan tadqiq etish zamonaviy ilm-fanning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi¹.

Markaziy Osiyo qadimdan buyuk sivilizatsiyalar chorrahasi sifatida turli xalqlar, dinlar va madaniyatlarning o'zaro ta'siri natijasida boy marosimiy merosni shakllantirgan tarixiy-madaniy makondir. Mintaqa xalqlarining oilaviy, diniy, mavsumiy va jamoaviy marosimlari nafaqat milliy madaniyatning ajralmas qismi, balki ijtimoiy birdamlikni mustahkamlovchi, ma'naviy qadriyatlarni avlodlardan avlodga uzatuvchi muhim ijtimoiy institut sifatida ham namoyon bo'ladi. Ayniqsa, marosimlar insonning ijtimoiylashuvi, milliy o'zligini anglash, madaniy identiklikni saqlash hamda jamiyatdagi axloqiy me'yorlarning davomiyligini ta'minlashda muhim funksiyani bajaradi.

Biroq globallashuv jarayonlarining jadallashuvi bilan bir qatorda ommaviy madaniyatning keng tarqalishi, internet va ijtimoiy tarmoqlarning kundalik turmushga chuqur kirib borishi, sun'iy intellekt hamda raqamli kommunikatsiya vositalarining rivojlanishi marosimlarning mazmuni, tashkil etilish usullari va ijtimoiy vazifalarida muayyan o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda². Bugungi kunda ko'plab marosimlar an'anaviy makondan virtual maydonga ko'chmoqda, ularning tashkiliy jarayonlari raqamli texnologiyalar yordamida amalga oshirilmoqda, marosimlarning vizual va kommunikativ jihatlari esa global axborot oqimlari ta'sirida yangi talqinlarga ega bo'lmoqda. Bu holat bir tomondan milliy madaniy merosni keng targ'ib etish imkoniyatlarini kengaytirayotgan bo'lsa, ikkinchi tomondan ayrim marosimlarning asl mohiyati, ramziy mazmuni va tarbiyaviy ahamiyatining zaiflashish xavfini ham yuzaga keltirmoqda.

Shu nuqtai nazardan, Markaziy Osiyo xalqlari marosimlarining transformatsiyasini globallashuv, axborotlashuv va raqamlashtirish sharoitida kompleks ravishda o'rganish, ularning zamonaviy rivojlanish tendensiyalarini aniqlash hamda ijtimoiy-falsafiy mohiyatini ilmiy asosda tahlil qilish muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Mazkur tadqiqot marosimlarning zamonaviy jamiyatdagi funksional o'zgarishlari, madaniy identiklikni saqlashdagi o'rni hamda an'ana va innovatsiya o'rtasidagi o'zaro uyg'unlikni ochib berishga qaratilgan. Tadqiqot natijalari Markaziy Osiyo xalqlarining marosimiy merosini asrash, uni zamonaviy sharoitga mos ravishda rivojlantirish hamda ijtimoiy-falsafiy konsepsiyalarni boyitishga xizmat qiladi.

¹ Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.

² Ashirov A. O'zbek xalqining qadimiy e'tiqod va marosimlari. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2007.

Tahlil va natija. Globallashuv, axborotlashuv va raqamlashtirish jarayonlari XXI asrda insoniyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri sifatida nafaqat iqtisodiy va siyosiy munosabatlarni, balki jamiyatning madaniy-ma'naviy hayotini ham tubdan o'zgartirmoqda. Ushbu jarayonlar Markaziy Osiyo xalqlarining asrlar davomida shakllangan marosim tizimiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Marosimlar tarixan muayyan jamiyatning dunyoqarashi, qadriyatlarini, ijtimoiy me'yorlari va madaniy xotirasini mujassamlashtiruvchi ijtimoiy institut sifatida namoyon bo'lib kelgan. Shu sababli ularning zamonaviy sharoitdagi transformatsiyasini ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan o'rganish bugungi kunda dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi³.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Markaziy Osiyo xalqlarining marosimlari doimo tarixiy taraqqiyot jarayonlari ta'sirida rivojlanib kelgan. Turli davrlarda siyosiy tuzumlar almashinuvi, diniy qarashlarning o'zgarishi, iqtisodiy islohotlar hamda madaniyatlararo aloqalarning kuchayishi marosimlarning mazmuni va shakliga muayyan ta'sir ko'rsatgan. Biroq zamonaviy globallashuv jarayoni avvalgi tarixiy bosqichlardan farqli ravishda marosimlarning o'zgarish sur'atini sezilarli darajada tezlashtirdi. Bunga global axborot oqimlari, internet texnologiyalari, ommaviy kommunikatsiya vositalari hamda raqamli platformalarning keng ommalashuvi asosiy omil bo'lmoqda⁴.

Marosimlarning transformatsiyasi, avvalo, ularning tashkiliy shakllarida namoyon bo'lmoqda. An'anaviy ravishda mahalla yoki katta oilalar doirasida tashkil etilgan marosimlar bugungi kunda zamonaviy servis xizmatlari, raqamli boshqaruv vositalari va elektron kommunikatsiyalar orqali tashkil etilmoqda. To'y, sunnat, nikoh, xatna, beshik to'yi, yubiley va boshqa oilaviy marosimlar uchun mehmonlarni taklif etishda elektron taklifnomalar, ijtimoiy tarmoqlar, mobil ilovalar va messenjerlardan foydalanish odatiy holga aylandi. Bu esa marosimlarning tashkiliy samaradorligini oshirayotgan bo'lsa-da, ularning bevosita insoniy muloqotga asoslangan ayrim jihatlarining qisqarishiga ham sabab bo'lmoqda⁵.

Axborotlashuv sharoitida marosimlar nafaqat real makonda, balki virtual makonda ham amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, pandemiya davrida yuzaga kelgan tajribalar ko'plab marosimlarning onlayn formatga o'tish imkoniyatlarini namoyish etdi. Masalan, tabrik marosimlari, diniy ma'ruzalar, xotira tadbirlari va ayrim oilaviy yig'ilishlar videokonferensiya platformalari orqali o'tkazildi. Natijada marosimlarning makon va vaqt chegaralari kengaydi, geografik jihatdan uzoqda yashayotgan insonlarning ham faol ishtirok etishi uchun yangi imkoniyatlar yaratildi. Shu bilan

³ Jabborov I. O'zbek xalqi etnografiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 1994.

⁴ Karimov I. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.

⁵ O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. 12 jildlik. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2000–2006.

birga, marosimlarning emotsional muhiti, jamoaviy birdamlik hissi va bevosita ijtimoiy aloqalarning ayrim elementlari zaiflashdi.

Raqamlashtirish jarayoni marosimlarning vizual va kommunikativ xususiyatlariga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Hozirgi davrda aksariyat marosimlar professional foto va videotasvirlar, dron texnologiyalari, sun'iy intellekt asosidagi montaj dasturlari hamda ijtimoiy tarmoqlarda jonli efir orqali ommalashtirilmoqda. Marosimlarning ushbu shaklda namoyish etilishi ularni milliy madaniyatni targ'ib qilish vositasiga aylantirmoqda. Ayniqsa, Markaziy Osiyo xalqlarining milliy urf-odatları va marosimlari xalqaro auditoriyaga keng namoyish qilinishi madaniy diplomatiyaning yangi shakllarini rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Biroq marosimlarning raqamlashtirilishi bilan bog'liq ayrim salbiy tendensiyalar ham kuzatilmoqda. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy tarmoqlarda namoyishkorona marosimlarni tashkil etish, moddiy imkoniyatlarni ko'z-ko'z qilish, marosimlarni ommaviy tomoshaga aylantirish holatlari tobora kuchaymoqda. Natijada marosimlarning asl ma'naviy mazmuni ikkinchi darajaga tushib, tashqi ko'rinish va vizual effektlarga ortiqcha e'tibor qaratilishi kuzatilmoqda. Bu esa marosimlarning tarbiyaviy, axloqiy va ijtimoiy funksiyalarining zaiflashishiga olib kelishi mumkin⁶.

Markaziy Osiyo xalqlarining marosimlari ijtimoiy integratsiyaning muhim mexanizmi sifatida ham o'z ahamiyatini saqlab qolmoqda. Oila, qarindoshlik, qo'shnichilik va mahalla institutlari aynan marosimlar orqali mustahkamlanadi. Biroq urbanizatsiya va migratsiya jarayonlari natijasida ushbu ijtimoiy aloqalarning shakli ham o'zgarib bormoqda. Katta oilalar o'rnini kichik oilalar egallashi, aholining yirik shaharlarga ko'chib borishi hamda mehnat migratsiyasining kengayishi marosimlarning ijtimoiy funksiyalariga yangi mazmun bag'ishlamoqda. Bugungi kunda ko'plab oilaviy marosimlarda xorijda yashayotgan qarindoshlar onlayn tarzda ishtirok etmoqda. Bu esa marosimlarning geografik ko'lamini kengaytirayotgan bo'lsa-da, bevosita jamoaviy ishtirokning kamayishiga ham sabab bo'lmoqda.

Ijtimoiy-falsafiy jihatdan qaralganda, marosimlarning transformatsiyasi an'ana va innovatsiya o'rtasidagi dialektik munosabatning amaliy ifodasi hisoblanadi. Har qanday jamiyat o'z madaniy merosini saqlab qolishga intiladi, biroq zamonaviy taraqqiyot sharoitida yangiliklarni ham qabul qilishga majbur bo'ladi. Shu bois Markaziy Osiyo xalqlarining marosimlari ham konservativ tizim emas, balki doimiy ravishda rivojlanib boruvchi dinamik ijtimoiy hodisa sifatida namoyon bo'lmoqda. Marosimlarning ayrim elementlari o'zgarayotgan bo'lsa-da, ularning asosiy ma'naviy qadriyatlari, ramziy mazmuni va ijtimoiy funksiyalari saqlanib qolmoqda⁷.

⁶ UNESCO. (2022). *Basic Texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Paris: UNESCO.

⁷ Bortolotto, C. (Ed.). (2013). *Safeguarding Intangible Cultural Heritage*. Woodbridge: Boydell Press.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, yosh avlodning marosimlarga bo'lgan munosabati ham sezilarli darajada o'zgarib bormoqda. Raqamli avlod marosimlarni nafaqat an'ana sifatida, balki shaxsiy o'zini namoyon etish, kreativlik va kommunikatsiya vositasi sifatida ham qabul qilmoqda. Bu holat yangi marosimiy madaniyatning shakllanishiga zamin yaratmoqda. Masalan, ekologik mas'uliyatni aks ettiruvchi "yashil to'y" konsepsiyasi, ortiqcha isrofgarchilikdan voz kechish, xayriya elementlarini marosimlarga integratsiya qilish kabi yangi tendensiyalar kuzatilmoqda. Ushbu jarayonlar marosimlarning zamonaviy ijtimoiy ehtiyojlarga moslashayotganligini ko'rsatadi.

Markaziy Osiyo davlatlarida marosimlarni tartibga solishga qaratilgan normativ-huquqiy islohotlar ham transformatsiya jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ortiqcha dabdaba va isrofgarchilikni kamaytirish, oilalarning iqtisodiy yukini yengillashtirish hamda milliy qadriyatlarni asrashga qaratilgan davlat siyosati marosimlarning yanada oqilona tashkil etilishiga xizmat qilmoqda. Bunday yondashuv marosimlarning ijtimoiy mohiyatini saqlagan holda ularni zamonaviy jamiyat talablariga moslashtirish imkonini bermoqda⁸.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, globallashtirish, axborotlashuv va raqamlashtirish Markaziy Osiyo xalqlari marosimlariga ikki yo'nalishda ta'sir ko'rsatmoqda. Bir tomondan, zamonaviy texnologiyalar marosimlarni saqlash, hujjatlashtirish, ommalashtirish va xalqaro miqyosda targ'ib qilish uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda. Ikkinchi tomondan esa ommaviy madaniyat, tijoratlashuv va raqamli iste'molchilik ta'sirida ayrim marosimlarning asl mazmuni soddalashishi yoki yuzaki talqin qilinishi xavfi ortmoqda. Demak, marosimlarning transformatsiyasini faqat ijobiy yoki faqat salbiy hodisa sifatida baholash ilmiy jihatdan to'g'ri emas. Uni zamonaviy sivilizatsion taraqqiyotning tabiiy natijasi sifatida kompleks baholash zarur⁹.

Umuman olganda, o'tkazilgan ijtimoiy-falsafiy tahlil Markaziy Osiyo xalqlarining marosimlari bugungi kunda barqaror rivojlanayotgan, ochiq va moslashuvchan madaniy tizim ekanligini tasdiqlaydi. Ularning transformatsiyasi tarixiy davomiylik, milliy identiklik, ma'naviy qadriyatlar va innovatsion rivojlanish o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga qaratilgan murakkab ijtimoiy jarayon sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu sababli marosimlarni o'rganishda an'anaviy yondashuvlar bilan bir qatorda raqamli antropologiya, ijtimoiy falsafa, madaniyatshunoslik va kommunikatsiya nazariyalari imkoniyatlarini uyg'unlashtirgan kompleks ilmiy

⁸ O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildlik. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2006–2008.

⁹ Taylor, M. N. (2009). Intangible Heritage Governance, Cultural Diversity, Ethno-Nationalism. *Focaal*, 55, 41–58.

yondashuvlardan foydalanish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bu esa Markaziy Osiyo xalqlarining boy marosimiy merosini zamonaviy sharoitda asrash, rivojlantirish va kelajak avlodlarga yetkazishning ilmiy-metodologik asoslarini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Globallashtirish, axborotlashuv va raqamlashtirish jarayonlari Markaziy Osiyo xalqlarining marosim tizimiga sezilarli ta'sir ko'rsatib, ularning mazmuni, shakli va ijtimoiy funksiyalarida yangi transformatsion tendensiyalarni yuzaga keltirmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari marosimlarni saqlash, ommalashtirish va kelajak avlodlarga yetkazishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Shu bilan birga, ommaviy madaniyat, tijoratlashuv va raqamli kommunikatsiya ta'sirida ayrim marosimlarning an'anaviy mohiyati hamda ramziy mazmuni o'zgarish xavfi ostida qolmoqda. Ijtimoiy-falsafiy tahlil marosimlarning statik emas, balki jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bog'liq holda rivojlanadigan dinamik madaniy hodisa ekanligini tasdiqlaydi. Shuning uchun milliy marosimlarni zamonaviy sharoitga mos ravishda rivojlantirishda an'anaviy qadriyatlar va innovatsion yondashuvlar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Marosimlarni raqamli muhitda ilmiy asosda hujjatlashtirish, ularning ma'naviy mazmunini saqlash hamda yosh avlod ongida milliy-madaniy identiklikni mustahkamlash kelgusidagi ilmiy izlanishlar va amaliy faoliyatning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi. Mazkur tadqiqot natijalari marosimlarning transformatsiyasini chuqur anglash, ularni ijtimoiy-falsafiy jihatdan baholash hamda Markaziy Osiyo xalqlarining nomoddiy madaniy merosini barqaror rivojlantirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
2. Karimov I. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. Ashirov A. O'zbek xalqining qadimiy e'tiqod va marosimlari. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2007.
4. Jabborov I. O'zbek xalqi etnografiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 1994.
5. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. 12 jildlik. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2000–2006.
6. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildlik. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2006–2008.
7. UNESCO. (2022). *Basic Texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Paris: UNESCO.

8. Taylor, M. N. (2009). Intangible Heritage Governance, Cultural Diversity, Ethno-Nationalism. *Focaal*, 55, 41–58.
9. Bortolotto, C. (Ed.). (2013). *Safeguarding Intangible Cultural Heritage*. Woodbridge: Boydell Press.